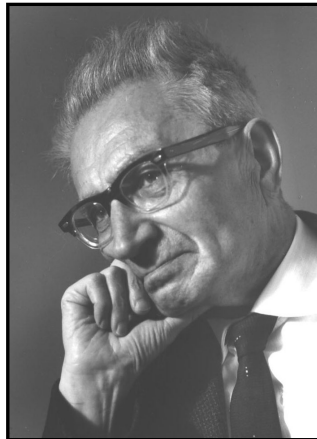

העיירה נתערעה

תמלול הקלטה של הרצאה קצרה מאת הזז שהוזמנה על ידי האוניברסיטה הרדיופונית הבינלאומית ושודרה בעברית וצרפתית, ברדיו פריז, בתחילת שנות השישים.

העם היהודי חי באירופה אלפיים שנה, אף על פי כן אין אירופה מכירה אותו. מכירה היא יהודים יחידים, בין טובים ובין רעים, בימים טובים ביותר ובימים רעים ביותר. אולם העם אינו לא אלו ולא אלו, אלא חטיבה לעצמה. שונה הוא מכל העמים שבעולם כולו שהוא העם היהודי היחיד בתרבות אירופה הנוצרית ביסודה. לעם הזה יש מציאות משלו, דרכי חיים ונוהג משלו, בעיות ומאויים ותקוות המיוחדים לו, והם שונים מן אותם של אירופה. את העם הזה, אני, כיוצא בהם סופרים רבים שקדמו לי, ובאלו שעמלים עמי בספרות העברית בזמן הזה, כותב בשבילו ולצורכו. אף הספרות העברית אין אירופה מכירה, אלא מעט מן המעט. ממילא שונה היא משאר ספרויות העולם לפי תוכנה ולפי רוחה. זו ספרות נאמנה ותמימת דרך, ריאליסטית בעיקרה, בלא כחל וסרק מכוונת לתכלית – לתקנת העם. היא שגרמה לחיבת ציון בשעתה ולעלייה החלוצית לארץ ישראל. עד הדור האחרון הזה היה הנושא העיקרי של הספרות העברית העיירה שברוסיה ופולין וליטא וכו'. העיירה היתה מבצר ישראל בגולה, בה ישב רוב בנינו ורוב בנינו של העם. ובה נשתמרה מסורת העם לכל פרטיה ודקדוקיה וכן אופיו ורוחו ותכונות שלו. גם אני כתבתי על העיירה, כתבתי עליה כמות שראייתה בימי ילדותי, באורה ובצילה, בגדלותה ובעוניה, בנשגב ובנלעג שבה. אולם קדמו לזה סיפורי על המהפכה האוקטוברית בתוך עיירות של

חיים הזז (1898-1973)

ישראל. המהפכה באה כידוע בעסק גדול וברוב עניין. הנוער היהודי, נוער חולם ואידיאליסטי שנאנס בימי הצאר ונדחק מתחום המושב בטל מהשכלה ומחיי שעה ומחיי מעשה חיכה שנים רבות למהפכה שתבוא ותלה בה תקוות גדולות של גאולת האדם. עד שלא באה שיתף עצמו בפעולת המחתרת הסוציאליסטית למיניה ומשבאה קפץ לתוכה כנחשון בן עמינדב שקפץ לים. הדברים לא היו פשוטים אלא מסובכים למאוד, האוכלוסין פרקו מעליהם עול מלכות, האדם נעשה הפקר וחיי הפקר. מידת הדין גברה, מסירות נפש נסתבכה באכזריות, מעשי גבורה נסתבכו ברשעות, התלהבות בחורבן ושפיכות דמים עד כדי שיכרון ושכחה עצמית ועד כדי איבה והתנכרות לרע וידיד, למשפחה ולעם. העיירה נתערערה בסערת המהפכה, מקורות הפרנסה הדלים והמעטים נסתתמו, מעיינות הרוח דללו, הנוער רובו יצא מתוכה ומיעוטו נתמנה שלטון עליה. אוכלוסי ישראל שלא היו מיניהם, לא פועלים ולא איכרים אלא חנוונים ורוכלים קטנים, הוחזקו בורגנים. השלטון רדה בהם ביד חזקה, לחצם בקנסות, בהחרמות והלאמות, בעונשים של בתי-סוהר והריגות בית דין, על כל זה עוד פרצה מלחמת אזרחים במדינה, ונעשו העיירות הפקר לגייסות ולכנופיות ליסטים שפרעו פרעות בישראל ועשהון זוועה. את הפרשה הזאת כתבתי וחזרתי וכתבתי ועד עכשיו לא נתקררה דעתי ואני חוזר אליה מפעם לפעם. מספורי המהפכה שבתתי לכתוב על העיירה, זה היה צורך נפשי, ובפרט שיצאתי בינתיים את רוסיה וגברו געגועי על אותן עיירות שלנו וביותר הצער שכך עלתה להן. העיירה היהודית בשעתה לא הייתה ככל העיירות הפרובינציאליות שבעולם, אף היא הייתה פרובינציה ומקום נידח, אבל סוערת, ערה לכל דבר שבתרבות ולכל דבר שברוח. אדרכא, בתנאי העיירה המיוחדים והאופי של הנוער היהודי היה כל דבר של תרבות ורוח נראה בצורה מוגדלת הרבה, עזה וחריפה הרבה. כביכול כאילו אפשר לומר כן: מעין מעבדה שנעשים בה ניסיונות רבים ושונים של היסטוריה וחיי חברה, דברים העתידים לבוא לעולם לאחר שנים רבות, בישראל ובעמים. כן ממנה למדתי וראיתי בחוש חורבן ישראל באירופה עשר שנים ומעלה עד שעלה היטלר לשלטון והחריב בית ישראל בגולה, את הדבר הזה הודעתי במחזה שלי 'בקץ הימים' שפרסמתי בירחון 'מאזניים' בשנת תרצ"ד ולאחר מזה יצא בספר והועלה על הבמה על ידי תיאטרון 'הבימה'. עיקר המחזה הוא הגאולה, והזמן ימות שבתאי צבי ואחר הטבח הגדול

שעשו הקוזאקים ביהודי אוקראינה, האמונה במשיח הקיפה את כל הגלויות והיא סיערה את כל הרוחות וכל התהומות שבנשמת העם. זו הייתה אמונה במשיח, בגאולה, עלייה לארץ ישראל, תחיית המתים, שינוי סדרי עולם ותיקון עולם במלכות שדי וכו' וכו', אבל מתוך כך גם ביטול המסורת, ביטול המצוות, הריסה של עיקרי המוסר והדת עצמה. זה מול זה עומדים במחזה השניים, יוזפא והרב, יוזפא איש קץ הימים והגאולה שכל עולמו נתחדש עליו, והוא שב לעצמו, למולדתו, לאהבתו, ואילו הרב, איש הגלות הטיפוסי, אדוק באמונתו, חושש מפני החדש וחרד לגורל העם. מלחמה עזה וחרפה נטושה ביניהם. בסוף המערכה האחרונה שורף יוזפא את הגטו כדי להכריח את היהודים לצאת מן הגולה, אולם לא זכינו ועשר שנים לאחר שכתבתי הדברים האלו נעשתה מלאכתנו על ידי הנאצים. בארץ ישראל נתכנס העם מכל ארבע כנפות הארץ, עדות רבות שונות זו מזו בלשונן, במנהגייהן, במידות ובדרכים שלהן. שיקעתי עצמי בתוכן ועשיתי עימן מספר שנים. פרסמתי סיפורים מחיי התימנים, רומן 'היושבת בגנים' ורומן 'יעיש'. ב'יושבת בגנים' מתוארים שלושה דורות, מורי סעיד, האב הזקן, בנו ובת בנו, אולם לאמיתו של דבר לא שלושה דורות בלבד כאן אלא פרשת דרכים בתולדות ימינו. האב הזקן מקפל בעצמו את כל תרבות ישראל לדורותיה, המוטיב העיקרי שבתרבותנו, ביאת המשיח, נעשה עיקר חייו, וכל ימיו הוא שרוי בחלומות על המשיח ומתוך כך נפטר לעולמו. אם מורי סעיד הוא בעל חלומות הרי האיש הגיבור הראשי של הספר השני הוא איש האקסטזה והחזיונות, שבכוח הצומות והתפילות וקבלה מעשית עולה לשמיים ומהלך בין המלאכים ומטלטל מעשים ועלילות. בשתי דמויות אלו ביקשתי ליתן ביטוי לאדם מישראל שאין לו שורשים ואחיזה בעולם הזה והריהו בונה לו עולם מיוחד משלו, עולם שהוא רוח וחזיון. יש כאן צד לנשגב וצד למגוחך, אולם בראש ובראשונה יש כאן משום גילוי האדם מישראל כמות שהוא. עכשיו מתחיל פרק חדש בחיינו בארץ ישראל, מציאות חדשה ותימתיקה חדשה – וכבר אני עומד בשתי רגלי בתוכה.